

проблема займатиме одне з ключових місць в навчальній програмі.

Готуючи фахівців з питань євроінтеграції, ми повинні, вирішити два завдання: дати їм фундаментальну теоретичну підготовку, а також озброїти знаннями конкретних механізмів взаємодії окремих секторів національної економіки з інтегрованим європейським господарським комплексом.

Література

1. Benchmarking enterprise policy. European Commission. — 2003.
2. Economic growth with equity: which strategy for Ukraine World Bank. Washington, D.C. 2000. 62p.
3. European Commission SEC (2003) 1299 European competitiveness report 2003 Commission staff working document. Italy.
4. European Communities (2003) European innovation Scoreboard 2003, SEC (2003) 1255 Luxembourg.
5. European competitiveness report 2002 SEC (2002) 1299 Commission staff working document. Luxembourg.
6. Eurostat yearbook 2003. The statistical guide to Europe. Data 2001-2002. European Commission. Luxembourg, 2003.
7. The World Economic Forum Report 2000-2001. [http:// www.weforum.org](http://www.weforum.org)

І. С. Каленюк,

д-р екон. наук, професор КНЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Актуальною проблемою сучасної економічної теорії та практики виступає дослідження особливостей та динаміки процесу інтернаціоналізації, що знаходить прояв в різноманітних формах посилення зв'язків та взаємозалежності країн світу, набуває глобального характеру та стосується багатьох процесів та елементів суспільного життя.

Інтернаціоналізація — це об'єктивний процес, що полягає у виникненні та розвитку зв'язків між суб'єктами різних країн, зближенні та посиленні взаємозалежності національних господарств. Цей процес об'єднує структурні елементи і суб'єкти світового господарства в єдине ціле та знаходить свій прояв у

розгортанні різноманітних зв'язків у різних сферах економічної діяльності. Всеохоплюючий і визначальний процес інтернаціоналізації посилює співробітництво країн світу та лежить в основі сучасної глобалізації всіх аспектів суспільного життя.

У процес інтернаціоналізації залучаються не тільки економічна, а й інші сфери, у тому числі така важлива як система освіти. Одним з визначних процесів сучасності, що потребує свого вивчення, стає процес інтернаціоналізації важливого елементу суспільного життя — освіти, економічних передумов та сутності міжнародних форм регулювання та організації освітньої діяльності.

Стрімка інтелектуалізація економіки визначила наступний етап розвитку суспільства як інформаційний, в якому найціннішим ресурсом виступає інформація, знання та наукомісткі технології. Зрозуміло, що за таких умов роль освіти як системи, призначенням якої виступає передача і поширення знань, формування нової якості людських ресурсів, зростає і водночас потребує переосмислення.

Глобалізація всіх світогосподарських процесів, посилення взаємозалежності та інформаційної єдності країн світу об'єктивно вимагають нових підходів як до визначення місця і ролі освіти в розвитку суспільства, так і відносно форм її організації та управління.

Основними передумовами розвитку процесу інтернаціоналізації освіти стали: по-перше, зміна характеру праці в умовах зростання значення знань та інформації та відповідна зміна вимог ринку праці до змісту та рівня кваліфікації працівників; по-друге, зростаюча мобільність робочої сили та посилення міграційних процесів в світі.

Зростання ролі особистісного фактору за умов глобалізації соціально-економічних проблем людського життя, загострення міжнародної конкуренції висувають нові вимоги до випускників системи освіти. Сучасний тип працівника, який може бути достатньо конкурентоспроможним на міжнародному ринку праці, передбачає наявність особливого мислення. Актуальним є в першу чергу не наявність певної суми знань (хоча це також важливо), а вміння оперувати цими знаннями, працювати з масивами інформації, вміти її знаходити і аналізувати. Розширюється поняття професіоналізму, компетентності — у нього включається «глобальний вимір». Сучасні фахівці повинні орієнтуватися в складному глобальному середовищі, бути

здатними працювати на міжнародних ринках праці, оперувати сучасними інформаційними та комунікаційними засобами тощо.

Під впливом процесів інтернаціоналізації та глобалізації національні системи освіти країн вимушені орієнтуватися не просто на підготовку кваліфікованих кадрів для розвитку своєї економіки, а на підготовку кадрів, які поряд з цією важливою метою також забезпечуватимуть конкурентоспроможність її економіки в сучасному глобальному середовищі. Поряд з цим, все більше втрачається суто національна обмеженість освітнього процесу, оскільки система освіти повинна випускати фахівців, які мають бути готові працювати не тільки в своїй країні, а водночас і відповідати вимогам світових ринків праці.

В останньому столітті процеси міграції робочої сили між країнами та континентами набули якісно нових рис. Міграція стає глобальним процесом, в який все більше включаються висококваліфіковані працівники, в якому поширюється нелегальна міграція і поряд з цим удосконалюються форми та механізми міжнародного врегулювання численних проблем мігрантів. За приблизними оцінками, за межами країн зараз в світі проживає від 100 до 150 млн осіб, що складає близько 2 відсотків населення Землі [1].

Зрозуміло, що збільшення чисельності людей, які шукають роботу на міжнародних ринках праці, об'єктивно виносить на міжнародний рівень необхідність вирішення численних проблем їх працевлаштування, соціального захисту, професійного навчання, визнання їх дипломів і кваліфікацій тощо.

Посилення необхідності вирішення проблем стандартизації освіти зумовлено важливістю забезпечення і підвищення якості освітніх послуг в умовах зростаючої відкритості економік країн, все більш вільного руху людей, капіталів і товарів між країнами. В системах освіти різних країн світу об'єктивно відбуваються процеси інтернаціоналізації їх діяльності. Причому це пов'язано з причинами як внутрішнього характеру (забезпечення потреб національної економіки у кваліфікованих кадрах), так і зовнішніми (необхідність забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовому середовищі).

До середини ХХ ст. міжнародне співробітництво у сфері освіти базувалося виключно на двосторонніх угодах або індивідуальних контактах. Мобільність студентів обмежувалася потоками між Північною Америкою і Західною Європою та колишнім Радянським Союзом і його союзниками. Потім поступово почала зростати чисельність студентів з колишніх

колоній та країн, що розвиваються, у розвинені країни. Потреба у міжнародному врегулюванні проблем освіти формувалася поступово, починаючи з 50-х років. Із розширенням масштабів міграції робочої сили зростала необхідність порівняння освітніх систем з метою стандартизації документів про рівень їх освіти та забезпечення взаємовизнання дипломів про освіту.

Починаючи з 50-х років була розроблена та прийнята ціла низка європейських конвенцій щодо питань еквівалентності дипломів: Європейська конвенція про еквівалентність дипломів, якою відкривається доступ до університетів (1953 р.); Європейська конвенція про еквівалентність періодів університетської освіти (1956 р.); Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 р.); Конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів в країнах Європейського регіону (1979 р.); Європейська конвенція про загальну еквівалентність періодів університетської освіти (1990 р.); Міжнародна конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів в арабських і європейських державах басейну Середземного моря (1976 р.) та ін.

В процесі інтернаціоналізації вищої освіти у Західній Європі виділяються такі етапи. Протягом першого (1950—1975 рр.) розпочалася політика «відкритих дверей» для іноземних студентів, особливо з країн, що розвиваються. На другому етапі (1975—1985 рр.) лібералізується курс «відкритих дверей». Були досягнуті важливі результати по інтеграції вищої освіти: налагоджена європейська система інформації, почали впроваджуватися спільні проекти, розроблялися спільні навчальні курси, програми, посібники. Третій етап виділяється із прийняттям перших європрограм по вищій освіті (1987) [2, С.85].

Починаючи з кінця 80-х — початку 90-х років освітні процеси в Європі набули більш конкретного характеру, що відповідає сучасним реаліям розвитку країн Європейського союзу та її громадян. В цілому зростає розуміння все більшої частини політиків й наукової громадськості у встановленні якісно нових зв'язків в Європі, у формуванні й зміцненні її інтелектуального, культурного, соціального й науково-технологічного потенціалу. «Європа знань» тепер уже широко визнана як незамінний чинник соціального й гуманітарного розвитку, а також як необхідний компонент об'єднання та збагачення європейської людності. Важливість освіти й освітнього співробітництва в розвитку й зміцненні стійких, мирних і демократичних суспільств є

універсальною і підтверджується як першочергова, особливо у зв'язку із ситуацією в Південно-Східній Європі.

Усвідомлення необхідності та важливості процесу інтеграції систем освіти різних країн лежить в основі подальшого розвитку його міжнародного регулювання. Важливою віхою стало підписання у 1999 р. міністрами освіти майже 30 європейських країн Болонської декларації, спрямованої на встановлення європейської зони вищої освіти та сприяння поширенню європейської моделі освіти у світовому масштабі.

Інтернаціоналізація освіти в сучасних умовах знаходить форми свого прояву у наступному:

— формування світового ринку освітніх послуг в умовах функціонування світових ринків праці зумовлює необхідність уніфікації та стандартизації форм організації освіти, визначення єдиних вимог до змісту освіти, тобто спрямованість її на певний набір знань, навичок та умінь, які мають бути освоєні індивідом;

— інтернаціоналізація фінансових ресурсів освіти: залучення зовнішніх джерел в освіту у вигляді коштів, грантів, кредитів міжнародних організацій, фондів та установ інших країн;

— поява міжнародних форм організації освітньої діяльності: міжнародні спільні освітянські та наукові проекти, спільні навчальні заклади, можливість одночасного отримання дипломів вищих навчальних закладів різних країн.

Основними ознаками формування світового ринку освітніх послуг виступають:

— ринково-орієнтована вища школа і як наслідок — посилення професійної, спеціалізованої освіти, а не універсальної (в освітній практиці та статистиці вже виділяється два типи дипломів: дипломи типу А і дипломи типу В);

— в національних системах освіти розвиваються компоненти універсального характеру: схожі зміни в структурі, змісті та методах вищої освіти (уніфікація навчальних курсів, програм, дисциплін);

— заклади вищої освіти розширюють географію своєї діяльності, орієнтуються на закордонних споживачів (дистанційна, транскордонна освіта);

— актуалізується питання конвертованості, визнання дипломів про вищу освіту, яке поки що вирішується частіше всього на двосторонній основі, але нагальною стає необхідність врегулювання його на міжнародному рівні.

Особливістю третього етапу, як вже зазначалося, стало впровадження широкомасштабних європрограм з вищої освіти.

Євросоюз розробляє єдину стратегію розвитку освіти в Європі через такі програми: Сократес (студентські обміни, вивчення іноземних мов), Леонардо (професійна підготовка), Темпус (сприяння розвитку вищій освіти у Центральній та Східній Європі, Монголії).

Фінансування за цими програмами головним чином персоналізовано: 50—70% коштів виділяються на індивідуальні гранти студентам, викладачам, вченим тощо. Виключенням є дії відносно країн Центральної та Східної Європи, коли програми орієнтовані переважно на навчальні заклади.

Щорічна допомога міжнародних організацій Україні у галузі освіти оцінюється в 30 млн доларів (3—5% державних видатків на освіту). За інформацією Міністерства освіти і науки на долю європейських країн припадає 60% усієї іноземної допомоги в галузі освіти.

Міжнародні форми організації освітньої діяльності:

- співробітництво між вузами, прийом іноземних студентів;
- обмін стажерами;
- створення нових навчальних планів і програм;
- розробка угод про еквівалентність дипломів;
- культурний обмін;
- дистанційна освіта та ін.

Найбільш поширеними формами міжнародного співробітництва між вищими навчальними закладами та країнами світу є прийом іноземних студентів та просування своїх власних освітніх програм на ринках інших країн. Лідером по кількості іноземних студентів виступають США, де навчається до півмільйона іноземних студентів. Причому більше половини (54%) аспірантів (postgraduate) з природничо-математичних спеціальностей — іноземці.

У Великій Британії навчається приблизно 160 тис. іноземних студентів, загалом же вона контролює до 10% світового ринку освітніх послуг. Німеччина (158 тис.) за показником частки іноземних студентів в загальній чисельності (6%) займає друге місце після США. Франція займає третє місце в Європі за кількістю іноземних студентів (127 тис.). Характерно, що навіть в такій традиційно закритій країні як Японія відбувається значний ріст чисельності іноземних студентів — з 7 до 53 тис. студентів протягом 1981—1995 рр. В Росії отримують вищу освіту 70 тис. іноземних студентів з 150 країн світу, що складає 1% світового освітнього ринку [2, С. 87—90].

Україна приймає понад 27 тис. студентів з більш ніж 110 країн світу. На сьогодні Україна співпрацює з 60 країнами світу у сфері вищої освіти на основі 128 угод різного рівня. У 2003 р. до різних країн світу відряджалося майже 7 тис. науково-педагогічних працівників. У рамках програми Темпус реалізовано 126 проектів із загальним бюджетом 27 млн євро, зараз здійснюється ще 14 подібних проектів [3, С.6].

Одним з цікавих явищ сучасного розвитку світового освітнього ринку стала поява та стрімке поширення так званої «транскордонної освіти» (transborder education). До ТКО відносять усі види програм вищої освіти, навчальних курсів чи освітніх послуг, при наданні яких учні чи студенти знаходяться в іншій країні ніж та, з якої ВНЗ, що присвоює диплом. Програми можуть належати освітній системі іншої країни та реалізовані незалежно від будь-якої національної системи освіти.

Поширення ТКО стало можливим із застосуванням новітніх інформаційних технологій і є реальним кроком до глобалізації освітніх ринків. Це супроводжується всіма проявами конкурентної боротьби, у тому числі і за ринки. Попит на вищу освіту у світі щорічно зростає на 6%, тоді як попит на ТКО значно випереджає. Загальна чисельність студентів у світі складала 84,26 млн осіб у 2000 р., а к 2025 очікується її збільшення до 160 млн [4, С.36]. Іноземну освіту у всіх її формах отримували трохи більше 2 млн студентів у 2003 р., тоді як у 2025 р. очікується 7,2—7,3 млн осіб, переважна частина яких буде навчатися за програмами ТКО [5, С.29].

Форми транскордонної освіти:

- просування власних навчальних програм в традиційній формі через створення представництв, філій та навіть кампусів;
- франчайзинг освітніх програм (до 75% всього експорту освітніх послуг) — надання іноземному провайдеру виключних прав на здійснення власної освітньої програми за кордоном.

Проблеми транскордонної освіти:

- загроза якості вищої освіти;
- агресія відносно місцевих систем економіки, культури та освіти;
- низька репутація на світовому ринку освітніх послуг;
- недостатня прозорість, співставність та порівнюваність наданих ступенів у зв'язку з нерозвиненістю міжнародної відповідності кваліфікацій.

Інтернаціоналізація освіти в усіх вищезазначених формах зумовлює необхідність розвитку інструментарію для здійснення

порівняльних досліджень щодо освіти різних країн світу. Об'єктивна потреба в уніфікації змісту та форм організації освіти передбачає і вивчення умов та основних показників розвитку систем освіти в різних країнах. Міжнародними організаціями вже накопичений значний досвід в розробці систем індикаторів. Серед величезної кількості індикаторів, що пропонуються, найбільш вагомими при міжнародних порівняннях є загальна чисельність студентів та чисельність студентів на 10 тис. населення, охоплення освітою осіб різних вікових груп, тривалість навчальних програм та середня кількість років навчання за різними програмами, фінансування з різних джерел тощо.

В Україні студентський контингент у 2003/2004 навчальному році досяг 2 млн 430 тис. осіб, відповідно на 10 тис. населення — 512, тоді як в 1995 р. — 300 (1985 р. — 326), в 2001 р. — 431 студенти [3, С. 4; 6, С. 3]. В країнах світу чисельність студентів на 10 тис. населення в середньому в 1995 р. складала 143, у розвинених країнах — 411 [7].

Взагалі, важливим показником розвитку системи освіти в країні виступає частка студентів, які навчаються з технічних спеціальностей (і в першу чергу — математичні науки, інженерія, комп'ютерна справа), у загальній чисельності студентства. Наприклад, з 3 мільйонів студентів, що навчалися у чотирьох південноазійських країнах у 1995 р., більше одного мільйона — саме у технічній сфері. Китай та Індія разом мають більше мільйона студентів технічних спеціальностей. Приблизно більше третини складають в Україні студенти таких спеціальностей, як природничі науки, математика та інформатика, інженерія.

Для України проблема входження у світовий та європейський освітній простір є надзвичайно важливою, оскільки це стане кроком ефективного входження в світове співтовариство. Прийняття правил єдиного соціально-економічного простору починається з усвідомлення вимог сучасної глобалізації та формування відповідної політики внутрішньої перебудови.

Неоднозначною залишається проблема збереження національної ідентичності за умов глобалізації. З одного боку, зрозуміло, що в сучасних умовах неможливо забезпечити розвиток країни в ізоляції від усього світу та світових процесів. З іншого, втрата національної ідентичності, як і загальне зниження значення моральних цінностей та норм, може мати надзвичайно згубний вплив на розвиток людської спільноти. Уявляється, що основною метою розвитку освіти країни повинно бути

знаходження оптимального балансу між включенням країни в глобалізаційні процеси та підтримкою національно-специфічних форм та елементів освітнього процесу.

Література

1. Международные экономические отношения: Учебник / А.И. Евдокимов и др. — М.: ТК Велби, 2003. — с. 476.
2. *Джуринский А.Н.* Интернационализация высшего образования в современном мире // Педагогика. — 2004. — № 3. — С. 83—92.
3. *Кремень В.Г.* Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство // Вища школа. — 2003. — № 6. — С. 3—23.
4. *Селезнева Н. А.* Размышления о качестве образования: международный аспект // Высшее образование сегодня. — 2004. — № 4. — С.35—44.
5. *Лукичев Г. А.* Трансграничное образование // Высшее образование сегодня. — 2004. — №4. — С. 28—34.
6. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2001/2002 навчального року. Статистичний бюлетень. — К.: Держкомстат, 2002. — 84 с.
7. Всемирный доклад по образованию. 1998. — Париж: ЮНЕСКО, 1998. — 176 с.

І. А. Шовкун, канд. екон. наук,
старший науковий співробітник,
Об'єднаний інститут економіки НАН України

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ЕКОНОМІЧНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Процеси системних ринкових трансформацій, що відбуваються в Україні, поставили на часі проблему вибору стратегії цивілізованого розвитку. Складність ситуації полягає в тому, що відбувається пошук нової моделі економічної політики, спрямованої на досягнення тривалого зростання економіки та зовнішньоекономічної інтеграції України. Попередні моделі, які були націлені на забезпечення необоротності ринкових перетворень та виведення економіки з глибокої економічної кризи, повною мірою себе вичерпали. Сьогодні визнається потреба в радикальних якісних перетвореннях, здатних